

ALFÖLD

TÖMÖRKÉNY

Fehér mellényben, fődetlen fővel, hunyorgó tekintettel, amint eltünődve ballagott a rakparton, sokszor símogattam meg becézó pillantásommal Tömörkény Istvánt, aki most tíz esztendeje, hogy eltűnt földi alakjával a tiszai tájakról. Nagyon szerény és csöndes ember volt világéletében, aki írásain kívül alig-alig hallatott magáról. Jó polgár volt, aki dolgát elvégezte, borát megitta és megadta az Istennek, ami Istené és a császárnak, ami a császáré. (Mert a katonaság éveit is kitöltötte becsülettel az idegen földön.) Tömörkény élete a városi múzeum, a szerkesztőség robotos órái után a szegedi kis kocsmák tarka asztalánál folytatódott. De át a kocsmába is hivatása vezette: az Onozó rácsos padján üldögélve figyelte alakjait: a különféle célszerű szegény embereket, vizenjárókat, kétkézi munkásokat, fuvarosokat, kubikusokat, barkácsolókat, zsákhordókat, cigányokat és mindenféle népeket. Ez volt az ő világa, ezek voltak az a emberei, ezeket vitte bele jellemző és maradandó vonásokkal a magyar irodalomba. Nem program volt ez nála, nem eltökélt szándék, úgy jött magától amint ahogy a búza és a nóta terem.

Tömörkény nem volt úgynevezett irodalmi ember. Talán egy író volt határozott hatással reá egész pályáján: *Brei Harte*, kaliforniai történeteivel, amelyeket a fiatal Tömörkény különös kedvvel olvasgatott és amelyek őt írásra ösztönözték. Egyébként a szépirodalmat meglehetősen hívságos dolognak tekintette. Kortársait nem igen ismerte, ha egy eleven íróval találkozott, elsősorban családi állapota érdekelte és az, hogy milyen viszonyban van a borral? Büszkén vallotta magát vidékinek és a pesti irodalmi kávéházaknak tájára se ment soha. Nagy és komoly munkás volt, minden héten szorgalmasan szállította a vasárnapi tárcát egy fővárosi napilapba, de a Szegedi Naplót is ellátta állandóan vezércikkkel is.

Mély és meleg érdeklődése elsősorban a kis emberek felé fordult mindig, akiket töviről-hegyire ismert és kis dolgok felé, amelyeket örökkévaló dolgoknak látott. Tömörkény István szeme a legélesebb és a legáthatóbb tekintetek egyike az egész magyar irodalomban. Ez a szem mindent észrevesz, pontosan és gondosan, ami körülötte a kis magyar életben adódik. De a kéz, amely jegyzi ezeket a megfigyeléseket, tömören, nyugodtan, megfontoltan csak a valóban jellemzőt rögzíti meg. Ez a puritán realizmus a nagy oroszokéval rokon. (A mindenáron hasonlatot keresők Csehov nevével emlegették együtt.) És meleg emberi részvéte, amely a gyöngéssel és elesettekkel tart, nemkülönb. Tömörkény az Irodalmi *kleinmalerei* egyik legelső mestere. És éppen az a nagy szeretet alakjai és tárgyai iránt, teszi annyira fogékonyra a kicsinyesnek tetsző részletekkel szemben. Ha őt olvassuk (sajnos, még mindig kevesen és keveset olvassák), értjük meg igazán Tolsztoj mondását, hogy egy kutya halála van olyan monumentális téma (persze, művész kezében), mint akár Róma égése.

Ahogy Tömörkény elbeszéli, hogy megy Valér a földbe, vagy hogy megy a hajó lefele, hogy kerül Etel a dobba és hogy hever szelét Bábocskai, hogy ijed meg az ólomkatonától a paraszt és hogy nézik a fecskéket a novibazári bakák: ezek mind a megfigyelő és ábrázoló művészet kis remekelései.

Egy egész könyvtárat írt össze korán elmúlt élete során Tömörkény, de ha csak nyolc-tíz ilyen és ezekhez hasonló elsőrendű dolga maradt volna utána, akkor is a legkülönbek között lenne a helye a magyar szépprózai elbeszélés történetében.

Ő maga ösztönösen alkotott és nem sokat törődött a világi dicsőséggel. Mikor egyszer Jászai Mari elismerő levelét megmutatták neki barátai, valósággal sírva fakadt. Nagyon szemérmes lélek volt, a sikert éppen úgy nem vadászta, mint az asszonyokat. Tömörkény még Mikszáthnál is kevesebbet, mondhatni semmit sem foglalkozik írásaiban a szerelemmel és amíg Mikszáth tudott pajzán és kikapós lenni némely részletek rajzában, addig Tömörkény maga az illedelmesség és tisztességtudás.

Az ő asszonyai, leányai serény munkában töltik a napot, vagy pedig ártatlan és hangtalan ádozatai a sorsuknak vagy az emberüknek.

És itt érkezünk el Tömörkény irodalmi munkásságának nem kis és nem utolsó szociális ujságához és jelentőségéhez. A népszínművek és anekdoták vasárnapi és kikészített figurái és történeti után ő volt az első; aki bátran és becsületesen, a szó goethei értelmében a teljes emberélethez mert és tudott nyúlni, aki a társadalom kerítésein kívül rekedt földműves és kézimunkás szegénységnek helyet és hangot adott művészetében, aki a nincsetlenség pusztai és külvárosi (mindenesetre vidéki és magyar) költészetét szólaltatta meg, néhol bruegheli erejű és finomságú életképeiben.

Mikor 1917 április végén örökre lezárta a szegedi arcokat és tájakat figyelő szemét, a fővárosi irodalom hivatalosai és válaszottai egyszerre csak hirtelenül fölfigyeltek az elnémult íróra és az elismerés egész koszorúját küldötték el a még tíz év után is jeltelenül maradt szegedi sírra. Egy nagy idegen rokona, *Tolsztoj*,

naplójában sorokat áldoz Tömörkénynek, akinek emberségét távolból is megérzi és Karl Kraus előadásaiában hódoló szavakat szentel a tiszaparti magányos darvadozónak.

Most bontogatják azt a palánki ódon környéket, amely Tömörkény életének egyhangú kerete volt. Ha majd egy újdón városrész emelkedik az alacsony romok helyén, a kultúra és haladás templomaival és palotáival, egy szentély hadd épüljön Tömörkény számára is, aki a magyar nép örökkévalóságát hirdeti, szelíden, csöndesen, komolyan és nyugodtan, mint az a föld, amely tíz éve magába ölelte őt.

Jegyzet. Tolsztoj egy új, világi breviáriumnak szánt könyvében említi Tömörkény egyik novelláját a nazarénus negyvennyolcas honvédről és idéz belőle, *Für alle Tage, ein Lebensbuch* von Leo Tolstoi. 1904. Az egyik fordító a magyar származású Eugen Heinrich *Schmitt* és írónk neve hibásan Tömörkényinek szerepel.

Karl Krauss, a bécsi *Fackel* szerkesztője egy Tömörkény novellát is fölvetett előadásai programjába a szegedi elbeszélőt a legnagyobb oroszokkal egyenlőnek tartja.

(Szeged)

Juhász Gyula

ALFÖLD-KUTATÁS

A *Ferencz József-egyetem* rövid néhány éves szegedi főnállása alatt programjába vette és meg is kezdte az Alföld tudományos kutatását. *Alföld-kutatás* címmel folyóiratunk sorozatosan beszámol a szegedi egyetemi intézetek ezirányú működéséről.

Állattani intézet.

Az intézetnek *Apáthy*-tól való hagyatéka: a laboratoriumi munka. Az új igazgató, *Gelei* professzor, a szabad természet ölén való vizsgálódásokat, kutatásokat is bevezette az intézet tudományos életébe. A biológiában ugyanis az új idők általános törekvése oda irányul, hogy a laboratorium mesterséges állapotai helyett az állatokat természetes környezetükben figyeljük meg s ezzel a régimódi, sok tekintetben *Darwin*-ra visszavezethető elméleti megállapítások helyett valós tapasztalatokkal induktíve bizonyítsuk a természet nagy formáló erőinek az élőlényekre mért hatásait. Az Alföld pedig az ő nyílt ábrázatán garmadára teregeti kincseit az ilyen irányban kutató elé. Sokirányú egyformaságai mellett könnyen számontarthatók és biztosan ellenőrizhetők mind azok az eltérések, környezet-különbségek, melyek itt is alakító erőknek minősíthetők.

Az első próbatétel arra, hogy az Alföldön vajjon tájkülönbözetek állatok között fejlődnek-e ki, *Rotarides* Mihály Csigatanulmánya volt. *Gelei* professor annak a kérdésnek tanulmányozásával bízta meg az intézet asszisztensét, vizsgálja meg, hogy vajjon két olyan erdőterületnek, minő a Maros nedves áradványi földjén zöldelő Deszki erdő és a Tiszától nyugatra, az Alföld száraz táján megtelepített kisteleki, Pallavicini-féle erdő, van-e az ott élő csigafajokra, illetőleg valamely fajra, átalakító hatása. E vizsgálatok kiderítették, hogy a két erdő-foltnak, mely egymástól különben csak ötven kilométerre esik, nemcsak általános faunaképe eltérő, hanem ugyanazon csigafajon is – itt az *Örvös csigáról* van szó – olyan különbözőségek lépnek föl, melyek a megállapított környezetkülönbségekkel harmonikus okozati viszonyban vannak.

Ugyanilyen irányban végez kutatásokat *Kolosváry* Gábor Európa legnagyobb pókfaján, a *Pokoli cselőpókon*. Neki is sikerült ennek a pókfajnak gazdag egyéni változékonyságát és sajátos szintarkázatát az alföldi száraz talajkörnyezetnek két szélső típusával, a feketefölddel és a fehér szikessal közelebbi kapcsolatba hozni, illetőleg az állat színszélsőségeiben őstörténelmi nyomokra rámutatni.

Újabbban ilyen irányba terelődnek az intézeti igazgatónak, *Gelei* professzornak kutatásai is. A környék szikes vizei, a Tiszapart kubikgödrei és a Balatonra is kiterjesztett kutatásai értékes biológiai problémák megoldásához nyújtottak fontos anyagot: így ezeknek a tapasztalatoknak alapján más szemmel nézzük a vízi lebegés kérdését s az állóvizekben oly testalkat kifejlődését, mely különben a rohanó patakok állatvilágát jellemzi. Érdekes támasztékot nyert e kutatások alapján a sejtek variabilitásának kérdése is. Magától értetődik, hogy ezek a kutatások számos új, a tudomány előtt ismeretlen állat fölfedezésére is vezettek. Egyet már ismertetett is *Gelei* professzor az „Állattani Közlemények”-ben *Új ázalékállatka Szeged környékéről* címen. E mellett több új véglény és örvényfereg van tudományos feldolgozás alatt. Egy általa felfedezett új rákot *Dudich* Endre magántanár dolgoz fel, több keresekférget pedig *Varga* Lajos soproni tanár.

Különös jelensége van általános szempontból *Mátyás* Jenő adjunktus vizsgálatának. Ő az *Apáthy*-féle laboratorium munkának a folytatója. Annak idején még Kolozsvárt kezdeményezett *Kenyeres* professzor, a törvényszéki orvostanhíres tanára, egy mikroszkópos csontvizsgálati módszert, mely arra volt és van hivatva, hogy az emberi csontdarabkákat az állati csonttöredékektől finom csontsziszolatokon megkülönböztessék. A *Kenyeres*-féle intézet két tudományos ereje, *Demeter* György akkori adjunktus és *Mátyás* Jenő gyakornok együtt nagyjelentőségű, terjedelmes munkát írtak, melyet éppen most ad ki a szegedi egyetem a munka

érdemére való tekintettel és egyben boldogult *Demeter* György emlékének is hódolván. Ezt a kolozsvári formájában még morfológiai problémát most *Mátyás* Jenő mechanikai physiologiai témává nevelte ki és az „Acta“-ban megjelent értékes dolgozatában a mikroszkópikus csontmechanika alapjait rakta le.

A biológiának két szélsőséges alaptörvénye van: az egyik szerint az élőszervezet csökönnyösen ragaszkodik mindenhez, ami őt a múltjához köti hozzá mind szervezetében, mind pedig e szervezeten alapuló életszokásokban; a másik szerint pedig az élet megmentése érdekében épp oly elevenséggel alkalmazkodik új környezetéhez, mint amily konzervatív a múlt irányában. A szegedi általános állattani intézet is, mint a biológia egyik ágának képviselője, magával hozott és tovább ápol minden kolozsvári múltat, de egyben az *új környezetet nyújtotta kincseket is törekszik kiaknázni.*

Földrajzi Intézet.

Amikor az egyetem 1922-ben menedéket talált Szeged városában, a bölcsészeti karnak ez az intézete is éppen úgy, mint a többi, kénytelen volt az újraépítést teljesen előlről kezdeni. Egyetlen könyv, térkép, műszer nem állott rendelkezésére, az állam pedig semmi segítséget nem nyújthatott. Öt évi munkásságnak eredménye ma a kar egyik legjobban felszerelt intézete, mely a volt Máv. Leszámoló-palota I. emeletén kapott helyet. A könyvtár körülbelül 2000 kötetből áll. Vásárlás, illetőleg csere útján 82 folyóiratot járat az intézet. A térképtár állománya közel 3000 darab. A szemléltetőkép gyűjtemény legértékesebb része a 3000 darabnál több diapositiv. Az intézet birtokában van továbbá közel 100 értékes műszer, több modern vetítógép, egy nagy földrengésjelző inga, modern meteorológiai műszerek, tökéletes rádiófelvevő készülék stb. Az intézettel kapcsolatosan működik 1926. óta egy *meteorológiai obszervatórium* és egy *seizmológiai obszervatórium*. A seizmograf az épület udvarán felállított bódében talált elhelyezést, 6 méter mélységbe leeresztett betontömbön, a meteorológiai műszerkert az épület előtti sporttelepen van, míg a műszerek egy része az épület tetején levő terrasszon kapott elhelyezést.

Az intézet helyiségei 557² területet foglalnak el: 1 nagy előadó terem 150 hallgató számára, külön gépházzal a vetítőkészülékek részére, 1 szemináriumi rajzterem, könyvtár, térképtár, rádióállomás, adjunktusi, obszervatori, tanársegédi és gyakornoki szoba, korszerűen berendezett fotografiai laboratórium, professori fogadó és dolgozó szoba.

A jelenlegi felszerelés értéke mintegy 500 millió korona = 40.000 pengő. Ennek költségeit csak igen kis részben fedezte az állam, 6/7 része városi és társadalmi adakozás gyümölcse. Mintegy 150 milliót tesz ki az az összeg, mellyel a meteorológiai szolgálat megszervezése költségeihez az *Alföld törvényhatóságai, városai és községei járultak hozzá.*

Még jó néhány száz millióra van szükség, míg az intézet a tudományos kutatás minden anyagi kellékével fel lesz ruházva.

Amilyen örvendetes az intézet anyagi megerősödése, olyan kedvező a személyi viszonyok javulása is. 1922-ben a professor mellett működött egy magántanár-adjunktus és egy altiszt. Ma van két magántanár, tanársegéd, obszervator, gyakornok, két rádiótávírársz, laborans, altiszt.

A tudományos kutató munka, amely természetesen az Alföld rendszeres tanulmányozására törekszik, már megindult. A területet illetőleg megegyezés történt a debreceni Tisza István Egyetem Földrajzi Intézetével. A szegedi egyetem az *Alföld déli részének* a kutatását vállalná, tehát a *Duna–Tisza közt és a Tiszántúlnak nagyjában a Körös völgyétől délre eső részét*. A munka-programm első pontja ennek a területnek *klimatológiai* kutatása. Szeged sz. kir. város vezetősége 1925-ben 50 milliót áldozott erre a célra. Ez volt az alapja az időközben Szegeden felállított egyetemi meteorológiai obszervatóriumnak. Az obszervatórium közel 50-féle műszerrel 1926 augusztus 1-én megkezdte működését. További anyagi eszközök előteremtése végett a gazdátársadalomban indított mozgalmat az Intézet, a mezőgazdasági meteorológiai jelentőségének hangoztatásával. A szegedi példa jó hatással volt, *Nagykörös* 20 milliót, *Baja* 10 milliót, a *Duna Tisza köz*i *Mezőgazdasági Kamara, Jász–Nagy–Kún–Szolnok vármegye, Békés vármegye, Mezőtúr, Békéscsaba* egyenkint 5–5 milliót, *Szeghalom* közönsége évi 100 pengőt ajánlott föl és még számos kisebb adomány, összesen körülbelül 150 millió érkezett be erre a célra. Ennek következtében most állítja fel az Intézet Nagykörösön az új megfigyelő állomást, legközelebb Szeghalmon és Baján, fokozatosan elsőrendűvé fejlesztendő állomásokat, továbbá ki fogja építeni a királyhalmi, hódmezővásárhelyi, félegyházi, békéscsabai és kiskőrösi állomásokat is. A mezőgazdaság céljait a bajor *Landeswetterwarte* mintájára megszervezendő, az alsó 150 cm.-es levegőréteg viszonyainak tanulmányozására felállítandó 4–4 maximum–mimimum hőmérőből álló készülékkel óhajtja az Intézet szolgálni. 1927 január 1. óta ez a műszer Szegeden már működik. Ugyancsak megérkeztek Bajorországból a nagykörös állomás hőmérői. A tavasz kezdetéig pedig felállítja az intézet ezt a készüléket Baján, Királyhalmán, Hódmezővásárhelyt és Szeghalmon is. Minden remény megvan arra, hogy a szegedi obszervatórium munkaköre rövidesen kiterjeszthető lesz a felső levegőrétegek vizsgálatára is, amint a körülbelül 2000 pengőnyi – felsőbb helyről kilátásba helyezett – évi támogatás megérkezik.

A föld kérgére vonatkozó program megvalósításában az első lépés a Szeged sz. kir. város által nagylelkűen átengedett *seizmograf* 1926. augusztus 1-én történt felállítása volt. A földfelszín tanulmányozására

szintén kész programja van az intézetnek: Ennek első pontja *hivatalos térkép-anyagunk hiányos adatainak kiegészítésére* vonatkozik. E végből most folyik az árvízmentesítő területeken található, eddig nem értékesített szintező anyag egybegyűjtése, hogy legalább az ártér területéről sűrűbb szintvonalú térképek legyenek szerkeszthetők, továbbá több részletes lap területén készülnek Passarge-módszer szerint morfológiai térképek. Ezzel a munkával párhuzamosan halad a hydrologiai anyag egybegyűjtése, valamint az árvízmentesítés előtti hydrografiai viszonyok rekonstruálása is. Végül megindult a terület *emberföldrajzi* viszonyainak tanulmányozása is, a szakvizsgálati dolgozatok és a doktori értekezések tárgya kizárólag ebből a témakörből vétetnek. Speciális vizsgálatok tárgya *Szeged település-földrajza*, a szegedi paprikatermelés és a makói hagymatermelés emberföldrajzi szempontokból való vizsgálata.

Az intézet által megindított vizsgálatok közlési orgánuma a „*Föld és ember*“, a Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztályának szemléje, melynek szerkesztősége átjött Szegedre. A folyóirat anyagi alapja biztosítva van, minek folytán – tekintet nélkül az előfizetők számára – évente 4 füzetben 16 ív terjedelemben jelenik meg.

SZÉPHALOM

Folyóiratunk alapítására a következő újabb adományok folytak be:

21.	Poór Ferenc dr.	Szeged	pengő	25 –
22.	Rényi Árpád dr.	Budapest	pengő	80 –
23.	Révay Míci	Genf	pengő	40 –
24.	Duna–Tiszaközi Mező-gazdasági Kamara	Kecskemét	pengő	80 –
25.	Faludi Jenő dr.	Budapest	pengő	80 –

Folyóiratunk életében öröndetes tény a szegedi, budapesti és kolozsvári sajtóban keletkezett visszhang, amely a *Széphalom* 1–3. számát fogadta. Erről a *Széphalom* más helyén számolunk be.